

BOŽSKÁ KOMÉDIA

SPOLOK SVÄTÉHO VOJTECHA
TRNAVA 2019

VELPIESEŇ O LUDSKEJ TÚŽBE PO NEBI

Božská komédia patrí medzi najvýznamnejšie literárne svedectvá stredovekej civilizácie a najdôležitejšie diela svetovej literatúry. Jej autor Dante Alighieri (1265 – 1321) je považovaný za otca talianskeho jazyka a jeho *Božská komédia* sa označuje za najväčšie dielo napísané v taliančine, zahrnujúce celú vtedajšiu stredovekú kultúru.

Nedajme sa zmiast názvom komédia. Pôvodne toto slovo ne-predstavovalo dramatický žánier určený na pobavenie. V stredoveku bola komédia chápána ako protiklad tragédie. Zatiaľ čo tragédia má nešťastný koniec, v komédií sa počiatočné katastrofy, problémy a zápletky obrátia na dobré, a napokon sa dočkáme pozitívneho záveru. Prílastok božská dal Danteho alegorickej skladbe Giovanni Boccaccio (1313 – 1375), ktorý ju obdivoval a recitoval po kostoloch Florencie. Chcel tak upozorniť na jej výnimočnosť, ale aj na to, že hovorí o veciach, ktoré nás presahujú.

Božská komédia je mrvoučné dielo, uvažujúce o zmysle života. Autor pozýva čitateľa na imaginárnu cestu do troch kráľovstiev onoho sveta. Zmyslom existencie je podľa neho nasmerovať človeka na obrátenie a zmenu života, priviesť ho od hriechu k životu v milosti, čo môže dosiahnuť každý z nás. Opisuje, čo človeka čaká, keď bude hrešiť, a aká odmena je preňho pripravená, keď bude konať správne.

Pod najznámejší preklad diela do slovenčiny sa podpísal uznávaný romanista, spisovateľ a prekladateľ Jozef Felix (1913 – 1977) a jeho žiak básnik a prekladateľ Viliam Turčány (* 1928). Spoločne preložili Peklo (1964) a Očistec (1982), tretí diel Raj (1986) preložil po smrti Jozefa Felixa Viliam Turčány samostatne.

V Spolku svätého Vojtechu, najväčšom a najstaršom slovenskom katolíckom vydavateľstve, vychádza *Božská komédia* v kompletnom vydaní na podnet rodiny Jozefa Felixa. Ilustráciami jednotlivé časti doplnil akademický maliar Miroslav Cipár (* 1935), ktorý opäť našiel originálny spôsob umeleckého poňatia tohto náročného diela. Mimoriadnym prínosom sú štúdie, poznámky či schémy, ktoré čitateľovi odkrývajú hlboký zmysel a úžasné bohatstvo *Božskej komédie*.

Ivan Šulík, riaditeľ Spolku svätého Vojtechu

V Trnave 14. septembra 2019 na sviatok Povýšenia Svätého kríža
a výročný deň smrti Dante Alighieriho

DANTE
PEKLE

SPEV PRVÝ

- 1 Do stredu dráhy životnej som vkročil,
ked' obklopil ma temný priestor lesný,
pretože prv som z pravej cesty zbočil.
- 4 Ach, preťažko aj vyslovíť, jak desný 37
a drsný les ma obkolesil vtedy,
bo pri spomienke znova strach ma tiesni.
- 7 Len smrť ak vrhá do trpknejšej biedy!
No, pre dobro, čo tiež som tam bol zhliadol,
rozpoviem všetko ako pri spovedi.
- 10 Sám neviem rieknúť, ako som ta vpadol:
natol'ko v spánku tonul som v tom čase,
ked' z pravej cesty spustil som sa nadol.
- 13 No, na úpätie vrchu príduc zase,
kde onen údol v rovinu sa norí,
pred ktorým dosiaľ srdce sa mi trasie,
- 16 vzozrel som hor; a vtedy štít tej hory
odetý lúčmi planéty sa zjavil,
tej, ktorá priamo vodí všetky tvory.
- 19 A hoci strach mi celkom nepoľavil,
jazero srdca tíšina už hladí -
ked' noc v tak veľkej úzkosti som strávil.
- 22 A ako ten, čo bez dychu a vlády
z vln vyviazne, no ledva tkne sa súše,
k zlým vodám späť sa obráti a hľadí,
- 25 tak i môj duch, čo vzrušený vpred kluše,
jednako späť sa pozrie do údolia,
čo nevydalo nikdy živej duše.

- 28 Ked' s telom trocha okriali i vôle,
zas pláňou som sa pustil bez prietahu,
no tak, že níž vždy pevná noha bola.
- 31 A tu, hľa, temer na začiatku svahu
leopard s kožou škvrnitou, zver svižný
a vrtký vstal a zahatal mi dráhu.
- 34 A vrch sa zdal mi zasa nedostižný:
tak zbraňoval mi k nemu cestu priamu,
že som viac ráz sa vrátil v strašnej trýzni.
- 38 Bol ranný čas a slnce na tú samú
dráhu sa vznieslo s hviezdami jak v dobe,
ked' láska Božia krásnemu ich plamu
- 40 určila navždy polohu aj obeň:
takže ten čas, v ňom zem už oteplieva,
sladká časť roku, proti zverskej zlobe
- 43 s hodinou dňa mi novú nádej vlieva.
No, ešte údes celkom nepohasol,
už s novým desom uvidel som leva.
- 46 Ten s hlavou pyšnou, až som celý žasol,
ku mne sa hnala s tak rozbesneným hladom,
že, tuším, z neho vzduch sa strachom triasol.
- 49 Vtom vlčicu som uzrel chudú vzhľadom,
no chtivosťou až ťarchavú a žravú,
čo ľuďom život strpčila rad-radom.
- 52 Tá hrôzou, ktorá prýštila z jej zjavu,
tak zronila ma v nasledovnej chvíli,
že som už stratil nádej na výšavu.
- 55 A ako ten, čo zhŕňa z celej sily,
no ked' mu manie márnym ohňom zblčí,
potom sa iba kormúti a kvíli:
- 58 takým ma spravil tento dravec vlčí,
čo pomaly ma do planiny vháňa
a zatláča až tam, kde slnko mlčí.

- 61** A kým tak v pláň späť padám bez prestania,
tu ktosi zrazu môjmu zraku kynie,
no, s hlasom celkom chabým od mlčania.

64 K nemu som vzkríkol v šírej pustatine:
„Ó, zmiluj sa!“ – ked' sám sa neozýval –
„či človek si, či tieň, či dačo iné!“

67 „Človek už nie, som človekom len býval,
zrodený z prostých Lombardanov bez škôl,
a v Mantove svoj mladý vek som sníval.

70 *Sub Julio* som uzrel svet až neskôr   39
a za dobrého Augusta žil v Ríme,
ked' sa kult bohov zdanlivých v ňom leskol.

73 Spieval som spev, v ňom statočne sa tríme
syn Anchízov, čo vyšiel z pyšnej Tróje,
ked' táto stála v plameni a dyme.

76 Prečo však ty chceš späť v tie nepokoje?
Čo od spanilej hory späť ťa zviedlo,
v nej spočíva i zrod má šťastie tvoje?“

79 „Tys' Vergilius, ty si ono žriedlo,
z neho sa rieka výrečnosti valí
(červenelo mi líce vtom i bledlo)?

82 Ó, čest a svetlo pevcov hodných chvály!
Že s láskou tvoju tvorbu ušľachtilú
som prebádal, mi pomôž v mojom žiali!

85 Ty učiš ma a ty mi vraciaš silu,
ty jediný si ku cti môjho diela
uspôsobil ma ku krásnemu štýlu!

88 Hľad', táto šelma nedá mi dôjst cieľa.
Pred ňou ma chráň, nech zle mi neučiní,
bo žily mi i tepny rozochvela!“

91 „Pút' iná tebe náleží, smer iný
(odpovedal, ked' slzy uvidel mi),
ak sa chceš dostať z tejto divočiny.

- 94** Bo tamtá v ceste prekáža tak veľmi,
že i sám život vezme ľuďom biednym
a nevyviazne nikto z nástrah šelmy!
- 97** Ten zvrhlý zver tak hladným je a smädným,
že svoju žravosť nikdy neukojí
a po jedle je lačnejší než pred ním.
- 100** S mnohými tvormi spája sa – a spojí
i s ďalšími, než chrt zem oslobodí
a usmrtí ho v bolestivom boji.
- 103** Ten nebude chcieť kovu ani pôdy:
v láske a cnosti, v múdrosti a kráse
má žiť, až medzi Feltrami sa zrodí.
- 106** S ním Itália skromná príde k spáse,
pre ňu už zhasol život Euryalov,
Camillin, Turnov, Nisov v dávnom čase.
- 109** Zo všetkých miest a s vervou neskonalou
až do pekla ju zaženie a strestá,
odkial' ju závist' vypustila na lov.
- 112** A preto súdim, že by so mnou cesta
jak so sprievodcom tvojím vhod ti bola:
ja prevediem ta cez tie večné miesta,
- 115** kde kriky duší zúfalých až bolia;
ich taká muka nevýslovná morí,
že druhú smrť už sama každá volá;
- 118** a uzrieš v ohni ešte ďalších, ktorí
sú spokojní, bo týchto nádej tíši,
že raz len predsa prídu v nebies chóry.
- 121** Ak potom ďalej budeš stúpať k výši,
hodnejšia duša poskytne ti rady
a povedie ťa po blaženej ríši.
- 124** Bo cisár ten, čo z výsosti svet riadi
– že jeho zákon obišiel som chladne –
nechce, by so mnou šlo sa v jeho hrady.

- 127** Všade je pánom, tam však priamo vládne:
tam mesto má i prestol plný kúzel;
ó, blažený, kto tam ho niekdy zhliadne!“
- 130** „Prosím ťa, Básnik,“ prevravieť som musel,
„pre Boha, čo bol cudzí tvojej lutne:
tomuto zlu a horšiemu bych ušiel,
- 133** zaved' ma tam, kam je to nevyhnutné:
k Petrovej bráne ved' ma z týchto planín,
i k oným dušiam, čo sú také smutné!“
- 136** Vtom pohol sa a ja som stúpal za ním.

KOMENTÁR KU KANTIKE PEKLO

SPEV PRVÝ

1 *Do stredu dráhy životnej som v kročil.* – Do 35. roku svojho života, čiže do roku, ktorý Dante pokladal za prirodzený stred, za vrcholný bod („*lo punto sommo*“) normálneho ľudského veku (porov. Conv. IV, XXXIII, 6–10 a biblický výrok: „*Vek nášho žitia je sedemdesiat rokov,*“ Žalm 90, 10). Keďže vieme, že sa Dante narodil 18., resp. 31. mája 1265, jeho fiktívna púť troma záhrobnými rišami spadala by teda – podľa úsudku viacerých komentátorov Božskej komédie – do roku 1300, čo bol rok slávneho jubilea, vyhláseného pápežom Bonifácom VIII. Táto skupina danteológov preskúmala aj iné Danteho časové narázky (porov. v tomto speve v. 37–43, Inf. XV, 49–51 atď.) a spresnila chronológiu tejto cesty: Dante zablúdil v „temnom lese“ na Zelený štvrtok 7. apríla 1300 a jeho vlastná púť záhrobím sa začala na Veľký piatok 8. apríla 1300 (porov. E. Moore, Gli accenni al tempo nella Divina Commedia, Florencia 1900). Oproti tomu druhá časť komentátorov, ktorá znova preskúmala nielen časové narázky, ale i rozličné Danteho „astronomické údaje“, roztrúsené v celej Božskej komédií, došla k názoru, že začiatok Danteho cesty treba položiť do 25. marca 1300, resp. 1301. (Od 25. marca, čiže *ab incarnatione* počítal sa vo Florencii letopočet, tento dátum sa pokladal za výročný dátum vtelenia i smrti Kristovej atď.) Z prác, stavajúcich sa za rok 1301, spomeňme aspoň: Walter a Teresa Parri, Anno del viaggio e giorno iniziale della Commedia, Florencia 1956. (Tam aj príslušná bohatá literatúra.) V otázke datovania Danteho záhrobnej púte – ináč otázke nie tak bezvýznamnej, ako by sa zdalo – nedospelo sa teda ku zhode. Len z praktických príčin sme sa priklonili k názoru prvému. –

2 *temný priestor lesný.* – Povestný Danteho „temný les“ („selva oscura“), viacvýznamový symbol: v širšom význame podľa zhodnej mienky najstarších komentátorov „nerestný svetský stav“ (Benvenuto da Imola), „nerestný život“ (Jacopo della Lana), les nevedomosti a neresti, v ktorom sa stráca cesta pravdy a cnosti (Anonymus), v užšom význame Danteho vlastné mravné a intelektuálne poblúdenie. –

3 *pretože prv som z pravej cesty zbočil.* – Verš prekladáme podľa lekcie chè la diritta via era smarrita, čiže podľa tých moderných editorov, ktorí chápú spojku „chè“ vo význame „pretože“ (SDI, Porena, Momigliano a i.), a nie vo význame „takže“ (ako napr. Sapegno). –

11 *natol'ko v spánku tonul som v tom čase.* – „Spánok duše“ podľa Biblie, ktorá inšpirovala tento obraz, znamenal chbosť intelektu, neschopného rozoznať dobro od zla (porov. Rim 13, 11; Ef 5, 14 a i.). Dante tu mieri na čas po smrti Beatrice (po roku 1290), ktorý pokladal za obdobie svojho mravného i duchovného poblúdenia (porov. Beatricine výčitky v Purg. XXX, 124–132). –

16–18 *a vtedy štit tej hory / odetý lúčmi planéty sa zjavil, / tej, ktorá priamo vodí všetky tvory.* – Podľa zhodnej mienky komentátorov hora (ako protiklad údolia s „temným lesom“) na alegorickom pláne Danteho spevu znamená „výšiny cnosti a pravdy“, slnko, ktoré Dante podľa súdobých kozmologických predstáv pokladal za obežnicu, kružiacu okolo nehybnej zeme, znamená Boha a jeho lúče Božiu milosť. –

20 *jazero srdca tíšina už hladí.* – Obraz inšpirovaný súdobou lekárskou vedou, ktorá si predstavovala srdce ako „nádrž krvi“ („jazero krvi“ – „jazero srdca“) a tepny so žilami ako „rieky krvi“, rozbiehajúce sa celým telom. Scholastická filozofia okrem toho do srdca umiestňovala sídlo tzv. „duchov života“, čiže tzv. senzitívnej časti ľudskej duše („anima sensitiva“) a jej prejavov (vášne, strach a pod.), (porov. Vita nova II, 4). Obraz upokojujúceho sa „jazera srdca“ znamená teda postupné miernutie strachu. – Ako nepravdepodobný treba odmietnuť náhľad niektorých komentátorov, ktorí si myslia, že v Danteho verši nejde o obrazné pomenovanie a že slovné spojenie „*lago di cor*“ neznamená „jazero srdca“, ale iba „miesto srdca“ („lago“ je vraj odvodené od lat. „locus“ – miesto). Pozri o tom u Freda Bérencea, La Renaissance italienne, Paris 1954, 105. Zdá sa však, že tradičný výklad je správny, tým skôr, že je v štýlovom súlade s nasledujúcimi obrazmi morských vĺn a stroškotanca. Okrem toho pri druhom výklade by Danteho verš stratil svoju vysokú básnickú hodnotu. –

30 *no tak, že níž vždy pevná noha bola.* – O význame verša sa hodne diskutovalo a dospelo sa – k protichodným náhľadom. Za najpravdepodobnejší možno pokladať názor, podľa ktorého touto perifrázou Dante naznačil, že už vystupoval, pravda, ešte stále váhavo a nerozhodne, ako kráča človek, ktorý sice už jasne vidí ciel svojej cesty, ale musí ešte prekonáť rozličné vnútorné zábrany (Sapegno, Porena a i.). –

32 *leopard s kožou škvŕnitou, zver svižný*, v orig. una lonza leggiera e presta molto. – Danteho slovo „lonza“ sa tradične vysvetluje a prekladá ako panter, pardál, levhart, leopard, sporadicky ako ostrovid (tak napr. Lozinskij), alebo sa vôbec neprekladá a ponecháva sa v cudzojazyčných textoch v talianskej forme (tak napr. v Masseronovom francúzskom preklade Božskej komédie). Na správny význam tohto slova naposledy upozornil francúzsky danteológ Henri Longnon: podľa neho – a je to iste náhľad správny – Danteho „lonza“ znamená *onsu či geparda*, čo je mačkovitá šelma prostrednej veľkosti medzi ostrovidom a leopardon, v stredoveku veľmi dobré známa a používaná na poľovačkách, tak ako sa ešte i dnes používa na podobné ciele v Perzii a Indii (pozri v jeho preklade Božskej komédie, Paris, Garnier 1956, poznámka na s. 531). Keďže sa onsa či gepard podobajú leopardovi, ľahko dochádzalo k zámene oboch zvierat v ľudovom pomenovaní, a to, samozrejme, v prospech známejšieho leoparda. (Doklad na to máme i zo Slovenska: J. Martinka v svojej štúdii Sokoliarstvo na Slovensku

uvádza, že v 16. storočí na Spiši gróf Zápoľský poľoval na zajace s *leopardom*, čo je, pravdaže, viac než nepravdepodobné; zrejme však poľoval s *onsou či gepardom*, ako to bolo v stredoveku bežné v revíroch veľkých feudálov. (Pozri Slovenské pohľady 1927, 317.) O správnosti Longnovho názoru – okrem iného – svedčí konečne i sám text Danteho diela. V Inf. XVI, 106 – 108 Dante spomína, že sa už raz pokúsil povrazom, ktorým sa opasoval, chytiť „la lonza alla pelle dipinta“. Ak si sotva možno predstaviť, že by sa mohol Dante s obyčajným povrázkom odvážiť proti „leopardovi s pestrou srstou“, na druhej strane možno celkom dobre pripustiť podobný jeho počin pri onse či gepardovi, zvieratú, ako sme povedali, pomenosť, sice úlisnom, ale nepomerne krotkejšom ako veľký a krivalačný leopard.

Hoci však po Longnonovom upozornení poznáme správny význam Danteho slova „lonza“, jednako sme v svojom preklade dali prednosť tradičnému leopardovi pred onsou či gepardom. Urobili sme tak preto, že obe posledné slová sú u nás pomerne neznáme, resp. známe viac-menej len odborníkom, a ich malá frekventovanosť by nevyhnutne znížila nielen poetické okružie Danteho veršov, ale i celú ich alegoricko-symbolickú komplexnú významosť, na ktorej práve na tomto mieste Božskej komédie tak veľmi záleží.

Akú alegoricko-symbolickú platnosť má táto Danteho „lonza“?

Otázkou sa zaoberali celé generácie komentátorov Danteho Božskej komédie od najstarších čias, a to, ako je prirodzené, v súvisie s alegoricko-symbolickým významom ostatných dvoch zvierat, leva a vlčice, ktoré vzápäť po onse či gepardovi zamedzia Dantemu priamy výstup na „monte dilettoso“, utešenú, spanilú horu. Kedže – tak sa zdá – alegoricko-symbolický význam posledných dvoch zverov Dante aspoň naznačil (*lev* bol od nepamäti symbolom *pýchy*, čo Dante naznačil vo v. 46, a *vlčicu* v Purg. XX, 10 – 12 výslovne identifikoval ako symbol *pažravého lakomstva*), najstarší komentátori v prvom člene Danteho alegoricko-symbolickej triády, čiže v onse, vypozorovali symbol *chlipnosti*, *zmyselnosti*, *žiadostivosti tela* ako prvej prekážky pri výstupe k cnotnému a šťastnému životu. Oporu pre takéto riešenie našli rovnako vo viacerých sakrálnych i scholastických textoch, ktoré Dante iste dobre poznal a ktorými sa teda mohol inšpirovať. Nie je to však riešenie jediné a mnohí neskôrší komentátori navrhli viaceré iné triády: nádhera – pýcha – žiadostivosť; závisť – pýcha – lakomstvo; zloba – tupá zvierackosť – nezdržanlivosť atď., respektívne, na pláne politicko-historickom: Florencia – Francúzsko – rímska kúria; šudierske demokracie – násilnícke tyranie – knázské svetláctvo atď. Ako vidíme, odpovedí na problém alegoricko-symbolického významu Danteho troch šeliem je viac než dosť a nobetene stále ešte zostáva otvorené pole pre nové a nové hypotézy. Neradi by sme ich rozmnzožovali a chceli by sme len pridať drobný fakt, tak sa zdá, dosiaľ nepovšimnutý: cez hláškový sklad Danteho slova „lonza“ (a latinského pomenovania „*Felis onca*“) až napodiv presvitá hláškový

sklad jeho rodného mesta. Porovnajte pozorne: *Felis onca-lonza – Fiorenza* (tak Dante písal v Božskej komédií meno svojho rodného mesta; pomenovanie Firenze je moderné). Nemyslíme si, že je to náhodné. Jednou z prvých prekážok na ceste autora Božskej komédie k symbolickej „spanilej hore“ bolo práve jeho rodné mesto s najvýraznejšou črtou pažravosti a nenávytnosti, ktorú toľkokrát bude biľagovať. O tom, že pod Danteho tromi zvieracími symbolmi vrie aj politicko-spoločenský obsah, nemožno pochybovať a fakt onoho presvitania hlások rodnej Florencia cez pomenovanie prvej alegoricko-symbolickej beštie je v tomto ohľade viac než výrečný. Zároveň by vysvetloval, prečo si Dante pre svoje prvé zvieratá zvolil práve meno „lonza“. –

37 – 43 Bol ranný čas... – Dante tu spresňuje chronológiu svojej cesty: podľa stredovekej viery, keď Boh stvoril nebeské telesá a uviedol ich do pohybu, slnko malo také postavenie, aké má na jarnú rovnodenosť. Čiže: ak Dante hovorí, že sa slnko práve vznieslo na tú istú dráhu, akú malo pri stvorení sveta, začiatok jeho púte spadá približne do obdobia jarnej rovnodenosti, do „sladkej časti roku“, a to do 6. hodiny rannej (porov. pozn. k v. 1). –

45 už s novým desom uvidel som leva. – Pozri pozn. k v. 32. –

49 Vtom vlčicu som uzrel. – Pozri pozn. k v. 32. –

55 A ako ten, čo zhŕňa z celej sily. – Lakomec. –

60 a zatláča až tam, kde slnko mlčí. – Do temného údolia, „temného lesa“, kde nesiahajú lúče slnka v jeho doslovnom význame (les je hlboko v doline) i v jeho význame alegorickom (kedže hrievnik odmieta Božiu milosť, Boh mlčí). S podobným Danteho postupom preplietania dvoch významových rovín, prípadne viacerých, sa stretнемe v Božskej komédii veľakrát. Výsledkom takého postupu budú vždy tzv. smelé (no nikdy nie samoúčelné) Danteho obrazy. –

63 no, s hlasom celkom chabým od mlčania, v pôvodine rozšírené: od dlhého mlčania – „per lungo silenzio“. – Ako vysvitne z nasledujúcich veršov, tieň, ktorý sa Dantemu náhle zjavil, bol tieň rímskeho básnika Vergilia. O tomto jeho „hlase chabom od dlhého mlčania“ viedli sa dlhé diskusie od najstarších čias, okrem iného podnietené ešte i tým, že sa nachádzal rozpor medzi týmto veršom a Inf. II, 52 – 114, kde Dante uvádza dlhý rozhovor Vergilia s Beatrice. Niektorí starí komentátori sa snažili odstrániť tento rozpor domnenkou, že Dante tu mieri na Vergiliusov osud po zániku Rímskej ríše a v stredoveku vôbec: Vergiliusova sláva zhasla, čítanie jeho kníh sa obmedzilo na úzky kruh klerikov, ktorí k tomu ešte nechápalí „vysoké významy“ utajené v jeho diele, a tým menej jeho vysoké slovesné umenie, čiže kedysi jasný hlas rímskeho básnika vekmi stemnel a po „dlhom mlčaní“, keď sa Dantemu náhle ozval, bol sprvoti – chabý. (Tak aj Boccaccio.) Z viacerých iných výkladov nášho verša je pozoruhodný ten, ktorý vychádza z alegorického významu Vergilia

v Božskej komédii. Ak rímsky básnik na alegorickom pláne predstavuje ľudský rozum – a takto druhý význam tejto postavy sa dnes aj po mnohých diskusiách takmer všeobecne pripúšťa –, Dante chcel vraj povedať, že hlas rozumu, keď sa začne ozývať v duchu blúdiaceho človeka, je sprvotí chabý, slabý, zastretý, pretože dlho mlčal, čiže dlho bol udúšaný väšňami. –

70 *Sub Julio som uzrel svet až neskôr.* – Sub Julio (lat.), za Júlia, rozumej: za Júlia Caesara, v časoch prvého rímskeho cisára. Údaj, pravdaže, treba chápať širšie, lebo roku 70 pred n. l., keď sa Vergilius narodil, Caesar ešte nebol rímskym cisárom; mal ešte len 31 rokov a ešte sa len pripravoval na vojenskú a politickú dráhu. – V slovách „až neskôr“ vidí Paul Renucci melancholický vzdych autora Aeneidy: Vergilius, básnik rímskeho impéria par excellence, ľutuje, že sa nenarodil zároveň s Caesarom, zakladateľom tohto impéria. –

71 *za dobrého Augusta.* – Za vlády Caesara Octavia Augusta, Caesarovho synovca, ktorý sa roku 31 pred n. l. stal rímskym cisárom. Vergilius, ktorý umrel roku 19 pred n. l., za jeho vlády prežil teda 12 rokov. –

72 *ked'sa kult bohov zdanlivých v nom leskol.* – V origíni al tempo dell'i dei falsi e bugiardi, doslovne: v čase bohov zdanlivých a klamlivých. Vergilius umrel roku 19 pred n. l., čiže ešte v čase kultu pohanských bohov. Zmysel tohto verša v starších i nových komentároch vysvetluje sa napospol tak, že sa tu Vergilius vyjadruje už ako kresťan, ktorý šmahom a príkro odmieta antické náboženstvo (Porena a i.). A v svetle takéhoto tradičného výkladu sa verš aj prekladá. Porov. napr. český preklad Vrátného z roku 1929: „živ byl v čas bohů *falešných a lživých*“ alebo Hertzov nemecký preklad z roku 1960: „Zur Zeit der *falschen, lügnerischen Laren*.“ O tom, že sa týmto veršom Danteho Vergilius dištancuje od pohanstva, pravdaže, nemožno pochybovať, no jednako prílastky, ktoré dáva antickým bohom, majú trochu odlišný zmysel: slovo „falso“ neznamená len „falošný“, ale aj „zdanlivý“, a slovo „bugiardo“ neznamená len „lživý“, ale aj „klamlivý“ – a v Danteho verši ide práve o tieto druhé významy oboch slov. Upozornil na to Paul Renucci, ktorý význam oboch adjektív preskúmal v širokom kontexte Božskej komédie, a najmä v súvise s Danteho základnými názormi na staroveké náboženstvo; dospel k výsledku, že antickí bohovia neboli pre autora Božskej komédie „falošní“, ale „zdanliví“, len domnelí, mariaci sa, pretože neboli holým výrazom pravého Boha, a neboli ani „lživí“, ale „klamliví“, pretože ukrývali skutočnú povahu pravého Boha, ktorý sa po Adamovom hriechu – ako Dante veril – svetu skryl a utajil za idoly. (Pozri Paul Renucci, *Dante et le mythe de Marsyas, Travaux de la Société dantesque, Annales du C. U. M.*, 2. zv., 1947 – 1948, 187 – 199, a jeho monografiu *Dante, disciple et juge du monde gréco-latin*, Paris 1954, 197 a nasl.) Len v svetle takýchto Danteho zásadných názorov na antické náboženstvo, súvisiacich s cirkevným

učením o tzv. adventnej dobe ľudstva a u Danteho k tomu ešte umocnených humanistickým zápalom za antickú kultúru, možno pochopíť správny význam nielen tohto verša, ale i viacerých iných jeho veršov a výrokov (napr. povestné prenesenie mena rímskeho božstva na samotného Krista v Purg. VI, 118 – 119: „o sommo Giove – che fosti in terra per noi crocifisso“ – „ó, zvrchovaný Jupiter, ktorý si bol na zemi pre nás ukrižovaný“, porov. aj Inf. XXXI, 92. Sotva by bol Dante napísal takúto apostrofu kresťanského Boha, keby bol Jupiter v jeho nazeraní „falošný“ a „lživý“). –

74 *syn Anchízov.* – Aeneas, syn Trójana Anchíza (Anchises), bájny zakladateľ rímskeho národa; podľa neho nazval Vergilius svoj epos Aeneidou. Epizódu, v ktorej Aeneas odnáša otca na pleciach z horiacej Tróje, pozri v Aen. II, 707 a nasl. –

76 – 78 *Prečo však ty chceš späť v tie nepokoje?...* – Viacerí komentátori nachádzajú v tejto tercine až krutú iróniu pevca Aeneidy, ktorý predsa dobre vie – ako to konečne sám o niekoľko veršov nižšie povie (porov. v. 91 a nasl.) – že cesta, ktorou sa Dante pustil, je pre neho nemožná. Len postupne sa bude rozohrievať jeho vzťah k zverencovi, ktorého má previesť Peklom a časťou Očistca, a to až natol'ko, že v posledných fázach cesty ho bude nazývať nielen „synom“, ale až „synáčkom“ svojím (porov. napr. Purg. VIII, 88). Rovnobežne bude postupovať Danteho vzťah k Vergiliovi: od vrelého začiatocného obdivu k synovskej láske. –

83 – 84 *s láskou tvoju tvorbu ušľachtílú / som prebádal...* – Predovšetkým, rozumie sa, Aeneidu, o ktorej sa neskôr vyjadri, že ju poznal „tutta quanta“ – „úplne a cele“ (porov. Inf. XX, 114). –

85 *Ty učiš ma a ty mi vraciaš silu,* v orig. Tu se' lo mio maestro e'l mio autore. – Doslovne: Si mojím učiteľom a mojím autorom, pričom posledné slovo – podľa Renucciho výkladu, ktorý sme prijali – má širší a silnejší význam: nielen autor, ale obroditeľ, preporoditeľ, darca nových básnických sôl a inšpirácií. –

86 – 87 *ty jediný si ku cti môjho diela / uspôsobil ma ku krásnemu štýlu – „lo bello stilo“.* Všeobecne sa súdi, že pod „krásnym štýlom“ Dante mysel „vysoký“, „vznešený“ – povedané jeho terminológiou – tzv. tragickej štýlu, ktorým napísal svoje predchádzajúce sonety a kancóny. Domnievame sa však, že Danteho prílastok *krásny* okrem toho má tu ešte špecifický dôraz. Krásu poézie (a teda krásu štýlu) Dantemu približne v tom istom čase, keď písal prvé spevy Božskej komédie, bola doslovne rovnoznačná s „*dolcezza di musica e d'armonia*“ – „hudobnou a harmonickou lahodnosťou“, ktorú priamo pokladal za podmienku jej účinnosti a vznešenosťi (porov. Conv. I, V, 14 a tamže VII, 14 – 15). Zdá sa, že v našom verši Dante práve na toto naráža. A stačí si všimnúť z tohto hľadiska hoci len jeho dva verše v pôvodine,

aby nám bolo zjavné, k akému „krásnemu štýlu“ sa Dante manifestačne prihlasuje a čo pod ním rozumie:

„Tu se’solo colui, da cui io tolsi lo bello stilo che m’ha fatto onore...“ Oba verše (a vôbec celý pasus Danteho reči adresovanej Vergiliovi) sú organizované s očividným zvýšeným dôrazom na onú „*dolcezza di musica e d’armonia*“, čiže – povedané našim slovníkom – na ľubozvučnosť: nachádzame tu aliterácie, vnuútorné súzvuky, eufonický paralelizmus, eufóniu horizontálnu i vertikálnu, ba až virtuóznu hru s hláskami (slovo „*tolsi*“, ktoré je v rýmovej pozícii, hláskovo korešponduje so slovom „*stilo*“ v polovici nasledujúceho verša, doslovne je vytvorené z tých istých hlások).

Manifestačné prihlásenie sa Danteho pod Vergiliovu umeleckú egidu na samom začiatku Bozskej komédie (hovoríme manifestačné, lebo ide zrejme až o hyperbolu: „Ty jediný si ku cti môjho diela...“) má okrem tohto ešte i svoj historický význam. Znamená prihlásenie sa k umeleckému dedičstvu antiky vôbec – k tomu dedičstvu, ktoré podobne ako vyššie Vergiliov tieň „hovorilo“ stredovekému svetu ešte len „chabým hlasom“. Približne v tom istom čase v inom diele Dante napísal, že čím lepšie bude poézia napodobňovať starovekých latinských básnikov, tým bude správnejšia (čiže presne: „*Idcirco accedit ut, quantum illos proximiū imitemur, tantum rectius poetemur.*“ De vulg. eloq. II, IV, 3). Pravdaže, Dante bol privelký básnik, než by bol svoju tvorbu obmedzil na princíp čireho napodobňovania. Vyjšť z niekoho znamenalo pre neho snahu presiahnuť vzor (porov. napr. jeho zámerne „pretek“ s Lucanom a Ovidiom v Inf. XXV, 94 a nasl.), čo dozaista neplatí o mnohých nasledujúcich humanistických básnikoch. –

101 než chrt zem osloboď. – V orig. je slovo *Veltro*, vlastne nie chrt, ale druh dogy (z lat. *vertragum*, porov. franc. *le vautre*), čistokrvný, veľmi útočný poľovnícky pes-honiak, používaný pri poľovačkách na medvede, diviaky a vlky, ktorý však oddávna platil ako ušľachtile zvieraj v službe dobrej veci (porov. strfr. Piešen o Rolandovi, kde sa toto zvieraj – „*uns veltres*“ – zjaví v sne Karolovi Veľkému, a to v zápase s medveďom, čiže so zradcom Ganelonom, v. 2563 a nasl.; na súvis tohto strfr. veltra s Danteho veltrom už roku 1869 upozornil Eduard Boehmer v 2. zv. DDJ, s. 367. K uvedenému významu slova veltro porov. aj cit. monografiu P. Renucciego, s. 89 a nasl.). Kedže sme v slovenčine nenašli adekvatný výraz pre Danteho slovo, preložili sme ho tradičným „chrtom“, vyskytujuúcim sa takmer vo všetkých prekladoch Bozskej komédie.

Ak je však pomerne ľahká identifikácia vlastného významu Danteho Veltra, o to ľažšie je zistiteľný jeho význam alegoricko-symbolický, na ktorý v tejto časti spevaj dal obzvláštny dôraz sám autor. Hlavnou prekážkou takejto identifikácie je zrejme samotný Danteho text, a to predovšetkým v. 105, pri ktorom je zásadne možná dvojité lekcia:

1. „..., e la sua nazion sarà tra *Feltro e Feltro...*“,

2. „..., e la sua nazion sarà tra *feltro e feltro...*“

(Z moderných editorov za prvý variant je napr. Bianchi, Tommaseo, Moore, Del Lungo, SDI a i., z moderných

danteológov najmä vehementne Paul Renucci; za druhý variant Poletto, Porena, Sapegno, Momigliano a i.) Pri tomto verši, ktorým Dante zrejme determinuje *pôvod* svojho Veltra (v tomto ohľade, zdá sa, vládne zhoda), zastali všetci komentátori, no podľa toho, či prijali prvú alebo druhú lekciu, verš aj rozlične vysvetľovali. Prívrženci prvého čítania („*tra Feltro e Feltro*“) nachádzajú v Danteho verši zemepisnú determináciu a vysvetľujú, že Veltro má pochádzať z kraja, rozprestierajúceho sa v severnom Taliansku medzi benátskym Feltrom a Monte Feltrom v Romagni. Oproti tomu prívrženci druhého čítania („*tra feltro e feltro*“) slovo „*Feltro*“ pokladajú za všeobecné podstatné meno a nachádzajú v nôm rozličné významy: podľa niektorých slovo znamená lacné hrube súkno (Dante vrazil chcel naznačiť, že Veltro vzíde z chudobného rodu), podľa iných zvláštnym súknom futrovanú urnu, používanú pri voľbách (Veltro by teda mal vzísť z voľby, mal by byť „vyvolený“), podľa iných zasa plstenú čiapočku či klobúk, tzv. *pilleus*, ktorý nosili starovekí rímski občania ako odznak slobody, a v prenesenom význame súhvezdie Blížencov, respektívne dve najziahivejšie hviezdy tohto súhvezdia, zvané Castor a Pollux, čiže takzvaných Dioskurov, ktorých antický svet zobrazoval práve s onými plstenými čiapočkami na hlavách („*pilleati fratres*“); podľa Danteho toto súhvezdie malo silu nadhviedznej predestinácie (kto sa teda narodí „*tra feltro e feltro*“, bude mať „múdrost, lásku a cnosť“, čiže vlastnosti predpovedaného pána sveta). Napokon podľa iných slovo „*feltro*“ znamená jednu z dvoch doštičiek obtiahnutých súknom, ktoré v Danteho časoch slúžili na uchovávanie hostie v monštrancii (čiže podľa tohto výkladu Veltro vzíde z Eucharistie); posledný výklad je jeden z najnovších (Silvio Zavatti), no – napodiv – má najviac stvŕdnených bodov s jedným z najstarších výkladov Danteho záhadného slova: Danteho syn Peter dubiozne slová „*tra feltro e feltro*“ odporúčal rozumieť: „*inter coelum et coelum*“ – „medzi nebom a nebom“.

Pri takomto rozdielnom vysvetľovaní otázneho Danteho verša dospelo sa, prirodene, k rozdielnym a veľmi pestrým identifikáciám (i tzv. indetifikáciám) záhadného Danteho Veltra. V komentároch i v najrozličnejších štúdiách a osobitných monografiách stretneme sa s celou galériou postáv, o ktorých sa odôvodnene (no i neodôvodnene, či menej odôvodnene) predpokladalo, že práve na ne Danteho mysel pri svojom Veltrovi. Spomeňme aspoň tie najhlavnejšie: ghibellinský veľmož *Can Grande della Scala*, pán Verony a Danteho mecén (jeho panstvo sa rozkladalo približne medzi Feltrom a Monte Feltrom a okrem toho jeho menom priamo „*presvital*“ sám „*veltro*“: *Can(e) Grande – Veľký Pes*); iní ghibellinskí veľmoži, ako *Castruccio Castracani* či *Ugccione della Faggiola*; pápež *Benedikt XI.*, do ktorého exulant Danteho vkladal veľké nádeje (narodil sa v Treviso, čiže taktiež v kraji medzi Feltrom a Monte Feltrom a pred zvolením za pápeža bol generálom dominikánov, zobrazovaných – podľa známej stredovekej väšne etymologizujúcej – ako „*Domini canes*“, čiže „*Psi Pána*“); neskôr cisár *Henrich VII. Luxemburský*, v ktorého poslanie Danteho tak dúfal, že roku 1311 išiel

do Milána poklaknúť pred ním. Okrem toho, pravdaže, vynorilo sa množstvo fantastických „identifikácií“: *Luther* (v mene sú tie isté hlásky ako v Danteho slove Veltro, písanom podľa stredovekého úzu Ueltra), *Garibaldi*, kráľ *Viktor Emanuel*, cisár *Napoleon III.* a viacerí iní. (Podobné dohady, pravdaže, treba apríorne odmietnuť, lebo Dante bol básnik, a nie veštec!)

Celkovo možno povedať, že otázka Danteho Veltra zostáva i nadálej otvorená, hoci jej danteológovia venovali – a to aj veľmi seriózne – mnoho úsilia. (Z posledných vážnych prác hodno tu spomenúť: Leonardo Olschki, *The myth of felt*, Berkeley 1949; ten istý, Dante „Poeta Veltro“, Florencia 1953; Erich von Richthofen, *Veltro und Diana*, Tübingen 1956, a najmä už citovanú monografiu Paula Renucciego, ktorý sa snažil s nákladným konfrontačným literárnohistorickým materiálom dokázať, že Danteho Veltro je pápež Benedikt XI.) Vyslovilo sa sice viac hypotéz – a to hypotéz veľmi pravdepodobných –, no aj po veľmi dômyselných a dokumentmi podložených štúdiach v podstate môžeme bezpečne povedať o Danteho záhadnom Veltrovi len to, čo oňom povedal jeho druhý syn Jakub, totiž že autor Božskej komédie mal na ume „*alcuno virtuoso*“ – „*kohosi cnostného*“, ktorý váhou svojej mrvnej osobnosti urobí prietruž pravosti a chamtivosti priam tak v súdobej talianskej spoločnosti, ako v súdobej pápežskej kúrii. Nemožno však pochybovať, že od tohto „*kohosi neznámeho*“ ukazujú dve šípky: jedna smerom k nejakému cnostnému pápežovi a druhá smerom k nejakému cnostnému cisárovi, a to azda ani nie ku konkrétnym historickým osobnostiam, ale – ako sa vyslovil Michele Barbi – k cnostnému pápežovi či cisárovi vo všeobecnosti. Svoje „proroctvo“ o nich (či o jednom z nich) Dante náročky zahalil do rúcha tajomnosti a záhadnosti – celkom podobného, s akým sa ešte neraz stretнемe v priebehu celej série obdobne náročky temno a neurčito štylizovaných predpovedí a „proroctiev“, pri ktorých podivným paradoxom práve záhadnosť a neurčitosť stupňujú ich básnický účinok.

Pri preklade uvedeného klúčového verša sme sa priklonili k jeho prvej lekcii („tra Feltro e Feltro“), a tým teda aj k Renucciego výkladu. Sme si však vedomí, že je možný aj iný výklad, a teda aj iná identifikácia Danteho Veltra, napr. jeho stotožnenie s danteovským vysnívaným a vytúženým cisárom vo všeobecnosti. (Kto si v pôvodejne všimne hláskový sklad Danteho tercín, týkajúcich sa Veltra, zistí, že je v nich eufonickým determinantom slovo „imperatore“, ktoré tieto tercíny doslovne inervuje svojimi zvukovými zložkami.) –

106 *Itália skromná.* – V orig. umile Italia, vlastne doslovne: pokorná, ponížená Itália ako protiklad „pyšnej Tróje“ z v. 74. –

107 – 108 *pre ňu už zhasol život Euryalov, / Camillin, Turnov, Nisov.* – Camilla, dcéra kráľa Volskov, ktorá padla v boji proti Trójancom (porov. Aen. VII, 803 – 817, XI. 532). Euryalus a Nisus, trójski mladíci z Aeneovej družiny, ktorí zasa spolu padli v boji proti Volskom (porov. Aen. IX, 179

a nasl.). Turnus, knieža Rutulov, zabity Aeneom (porov. Aen. XII, 697 – 952). – Dante, ako vidíme, pokladá padlých z oboch táborov za „obete“ rovnocenné. –

111 *odkial'ju závist' vypustila na lov.* – Rozumej: závist' Pekla. –

117 *že druhú smrť už sama každá volá.* – O význame tohto verša, a najmä o tej tzv. druhej smrti sa hodne diskutovalo a dosiaľ diskutuje. Za najpravdepodobnejší výklad pokladáme: zatratení v Pekle trpia také muky, že si privolávajú druhú smrť, čiže smrť duše („prvá smrť“ bola smrťou ich tela). Tá je, pravdaže, nemožná. Neskor francúzsky barokový básnik Agrippa d'Aubigné doslovne napiše: „De l'enfer ne sort / Que l'éternelle soif de l'impossible mort“ – „Z pekla vychádza len večný smäd po nemožnej smrti“ (Les Tragiques VII, 1021 – 1022). –

118 *a uzrieš v ohni ešte ďalších.* – Rozumej: v Očistci. –

122 – 123 *hodnejšia duša poskytne ti rady.* – Beatrice, ktorá sa mu zjaví v Purg. XXX a stane sa jeho sprivedkyňou po záhrobnej riši, do ktorej nemôže vstúpiť Vergilius. –

125 *že jeho zákon obišiel som chladne.* – Vergilius žil i umrel pred kresťanstvom, čiže bol kresťanstvu vzdialený, chladný, cudzí, nepodrobnený jeho zákonom. –

134 *k Petrovej bráne ved ma z týchto planín.* – Je viac výkladov tohto verša. Podľa niektorých „Petrova brána“ znamená „bránu Očistca“, podľa iných tu ide o metaforu a o význam „celý Očistec“ (porov. biblické „dom Boží – brána nebeská“, Gn 28, 17). Posledný výklad, ktorý navrhla Yvonne Batardová, pokladáme za pravdepodobnejší (porov. jej monografiu Dante, Minerve et Apollon, Paris 1952, 43). –

SPEV DRUHÝ

1 *Deň zberal sa a obzor temnejúci.* – Medzi koncom prvého spevu a začiatkom tohto spevu prešlo teda – súiac podľa toho, že začiatok Božskej komédie spadá do obdobia jarnej rovnodenosti – dvanásť hodín, čiže celý deň, ktorého obsah nám Dante zamlčal. Motív tejto jeho zámlky nepoznáme, no je možné, ako predpokladá A. Momigliano v svojom komentári, že sa tak stalo aj z čisto umeleckých príčin: po smúrnu podvečernú atmosféru Dante potreboval ako „prelúdium“ k nasledujúcim temnotám pekelným. Tak či onak, verš nám umožňuje datovať vlastný začiatok Danteho púte: je približne šesť hodín večer 8. apríla 1300. –

6 *ju vyrozpráva pamäť viero hodná.* – Danteho prvé zdôraznenie pravdivosti nasledujúceho rozprávania z celej sérii podobných zdôraznení (porov. Inf. XVI, 127 – 132; XXV, 46 – 48; XXVIII, 112 – 117 atď.). –

7 *Ó, Múzy, tu mi na pomoci buďte!* – Vzývanie Múz podľa vzoru antických básnikov, no na rozdiel od nich